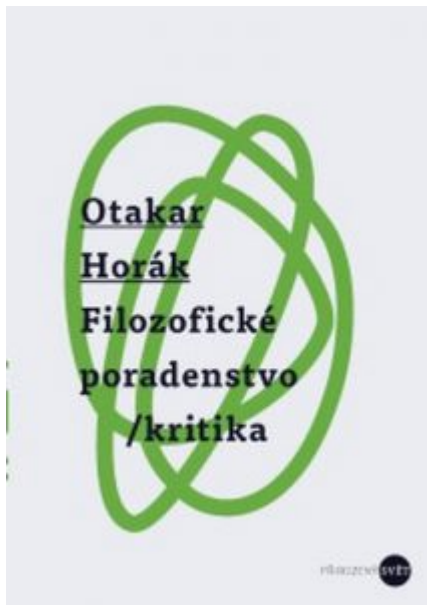

Ku kritike filozofického poradenstva

Emil Višňovský

Višňovský, E.: Ku kritike filozofického poradenstva. In: *Ostium*, roč. 15, 2019, č. 1.

Otakar Horák: *Filozofické poradenstvo. Kritika*. Olomouc: Vydavatelství Filozofické fakulty Univerzity Palackého 2015. 236 s.

Prečo sa ľudia venujú filozofii? Prečo sa o ňu zaujímajú a prečo ju niektorí dokonca vykonávajú ako profesiu? Kto je adresátom filozofie? Ku komu a ako sa filozofi obracajú, koho oslovujú? Čo od filozofie ľudia očakávajú a aké sú možnosti filozofie naplniť tieto očakávania? Čo napríklad dáva človeku filozofický rozhovor alebo čítanie filozofického textu, prípadne vnímanie filozofických myšlienok iným spôsobom - na prednáške, pri sledovaní filmu alebo divadelného predstavenia atď.?

Tieto otázky evokuje recenzovaná kniha. Odpovede na ne závisia od toho, ako filozofiu chápeme a za čo ju považujeme. Autor ponúka jednu z koncepcií filozofie, ktorá sa dá celkom dobre dešifrovať, napriek tomu, že ju explicitne neformuluje. Z tejto koncepcie mu vyplynula radikálna kritika a odmietnutie toho spôsobu praktizovania filozofie, pre ktorý sa zaužíval názov „filozofické poradenstvo“ (resp. „filozofická terapia“). Ide o koncepciu, ktorá v duchu dominantnej západnej tradície prioritizuje poznanie a pravdu pred životom a šťastím človeka ako cieľ a zmysel filozofie (epistemológiu pred antropológiou). Na tejto koncepcii nič nemení ani celkom racionálny predpoklad, podľa ktorého prvé je v konečnom dôsledku prostriedkom k druhému. Podľa toho skôr, než sa budeme zaoberať životom a šťastím človeka, musíme dosiahnuť poznanie a pravdu, lebo inak by sme klamali sami seba (pokiaľ nechápeme už samo usilovanie o pravdu ako šťastie). Inak povedané, všetky pokusy o riešenie problémov človeka stroskotajú, ak nestoja na vedeckej pravde. Nie antropológia, ale epistemológia je a má byť „prvou filozofiou“. Z tejto pozície - ku ktorej pridáva ešte etické dôvody - Otakar Horák takmer paušálne diskvalifikuje akékoľvek filozofické poradenstvo ako nekompetentné a dokonca škodlivé či nebezpečné.

Filozofické poradenstvo (FP) je globálny fenomén súčasnej filozofie, ktorý sa neobjavil náhodou a iba z rozmaru filozofov, čo hľadali lukratívnejší džob na spôsob antických sofistov (Horákova kategorická

invektíva, že v prípade FP „nepochybne ide o filozofiu postmodernú“ je, žiaľ, jednou z jeho mystifikácií). V dejinách vždy existovali filozofi, ktorí boli nespokojní so svojou profesiou a okrem hľadania nových myšlienkových ciest hľadali aj cesty k praktickejšiemu uplatneniu a vplyvu filozofie mimo nej samej, ba dokonca jej zmysel videli v takomto pôsobení na súkromný či verejný život nefilozofov. Neuspokojovalo ich filozofovať pre seba či pre filozofiu samu. Nielen preto sú paralely s antickou filozofiou namieste. Hlavnou ideovou inšpiráciou FP je antická koncepcia filozofie ako spôsobu života, a nie iba ako teoretickej reflexie či diskurzu, reprezentovaná výrazne dielom P. Hadota (1922 - 2010). K tomuto konceptu filozofie prispeli aj mnohí ďalší, nielen tí, čo mali blízko k psychológii (E. Fromm, K. Jaspers, J. Piaget), ale aj tí, ktorým išlo o relevantnosť filozofie pre život (pragmatisti, existencialisti), o starostlivosť o dušu (J. Patočka), o telo (M. Foucault) alebo o druhého človeka (M. Buber, E. Levinas), či o vlastnú terapiu filozofického diskurzu, ktorý sa dostal do „uzavretej flaše“ (L. Wittgenstein) a zablúdil v labyrinte lingvistického obratu (R. Rorty). Toto celosvetové hnutie je tak jednou z reakcií na súčasnú kultúrnu krízu filozofie, ako aj pokusom riešiť problém filozofickej profesie, uzavretej do akademických kruhov (i keď motiváciou G. Achenbacha ako uznávaného zakladateľa bolo v 80. rokoch hľadanie alternatívy vo foucaultovskom duchu k rigidnej psychoterapii). Avšak rozvinúť antickú dimenziu filozofie ako spôsobu života do špeciálnej profesie, ako sa usiluje FP, je problém aj z právneho hľadiska.

Tematizácia FP nastoluje mnoho metafilozofických a interdisciplinárnych otázok, týkajúcich sa filozofickej expertízy, profesionality, kompetencie a úloh filozofov. Zrejme nejde o to, či sa filozofi majú zaoberať problémami človeka a jeho života — ide len o to, ako to majú robiť. Ak by niekto chcel povedať, že len písaním textov, tak predpokladá, že tieto texty bude niekto čítať, porozumie im a poučí sa z nich v niečom pre život. Potom by filozof plnil svoje poslanie takto a mohol by byť spokojný. Lenže v prípade filozofického poradenstva ako novej „pomáhajúcej profesie“ - ako správne poukazuje Horák - siahajú ambície filozofov ďalej. Filozofický poradca nielen „vlastní“ a rozvíja myšlienky, prednáša ich, vyučuje a publikuje, ale má ambíciu ovplyvniť myslenie druhých ľudí - nefilozofov, laikov (a tým aj ich konanie, ba životy) - v priamom dialógu s nimi. Ak by filozofia nemala túto dialogickú povahu, bola by len kabinetnou či „armchair“ praktikou, uzavretou do hlavy (počítača) jednotlivého filozofa. Pravda, takáto ambícia si vyžaduje ďalšie kompetencie, ktoré filozof tradične nemá. Schopnosť viesť dialóg o filozofických otázkach, ba dokonca produktívny a užitočný dialóg s kýmkoľvek, kto má o tieto otázky záujem, nepatrí k bežnej súčasť štúdia filozofie či výbave jej absolventov (absentuje v nej napr. rétorika, niektoré vybrané psychologické kurzy, tréning komunikačných zručností a pod.). Toto štúdium sa štandardne koncentruje na prácu s pojmi a jazykom, teda na myslenie samo prostredníctvom práce s filozofickými textami, nie prostredníctvom živého dialógu filozofa s jeho partnermi, nech sú nimi ktokoľvek. Ak teda súčasní filozofickí poradcovia vo svojej praxi neraz zlyhávajú - ako obšírne poukazuje Horák -, je to práve preto, že „kameňom úrazu“ sú ich dialogické, komunikačné kompetencie, pre túto činnosť rovnako zásadné ako filozofické vzdelanie. Jednoducho, diplom z filozofie (ako ho poznáme) je nevyhnutným, no nie dostatočným predpokladom vykonávania FP, čo si vo svete už dávno uvedomili, i keď stále nie dostatočne aplikovali. Kvalitným filozofom-poradcom môže byť iba ten, kto je nielen dobrý znalec systematickej filozofie a dejín filozofie, ale len ten, kto má okrem filozofických zručností (ako kritické, analytické, syntetické, kreatívne konceptuálne myslenie atď.) aj interpersonálne a sociálne zručnosti na vedenie poradenského dialógu a vykonávanie ďalších mimoakademických aktivít. Praktizovanie FP nemožno brať ako únik od náročnej akademickej filozofie, naopak, je to ďalšia náročná filozofická praktika, vyžadujúca adekvátnu kvalifikáciu. S Horákovou kritikou FP týmto smerom možno súhlasiť, ale nie s jeho závermi.

Zásadným problémom je sama koncepcia FP, ktorá napriek štvrtstoročiu medzinárodnej praxe zostáva nedostatočne ujasnená. Jedným z kľúčových problémov je vzťah k iným druhom poradenstva, resp. terapií, zvlášť k psychoterapii a psychiatrii. Horák na jednej strane správne poukazuje, že by malo ísť skôr o ich kooperáciu a komplementaritu, než o konkurenciu a opozíciu medzi nimi, na

druhej strane podlieha psychologizácii a medikalizácii FP, keď preberá jeho koncepciu ako druhu terapie, ktorá má filozofickými prostriedkami riešiť psychologické či psychické, dokonca psychiatrické prípady. Jadrom Horákovej práce je práve táto kritika FP ani nie tak z pozícií filozofie (s výnimkou stručných poukazov na tiež problematickú „experimentálnu filozofiu“) ako z pozícií psychologických vied a ich tradičnej terapeutickej praxe, voči ktorým sa FP v podobe, v akej existuje dnes, javí ako pseudovedecké diletantstvo. Ide tu však o koncepčný, kategoriálny omyl, ktorému podľahol aj Horák, pretože FP ako filozofická prax nemá riešiť psychologické, ale filozofické otázky ľudí, ktorí sami profesionálnymi filozofmi nie sú – sú filozofickými laikmi –, a takými otázkami sú otázky antropologické, existenciálne, životné, sociálne: problémy svetozhľadu (chápania sveta a človeka v ňom), orientácie, krízy, sebarealizácie, zmyslu, osobnej identity, morálky, vzťahov s ľuďmi atď. Predmetom je tu životná filozofia človeka (ktorú má každý človek, implicitne či explicitne), pre ktorú by filozofia ako taká mala mať expertízu. FP teda pracuje nielen s jednotlivými problémami, ale s problémom života a životnej filozofie ako celku. Samozrejme, tieto filozofické (antropologické) problémy nie sú oddelené od psychiky a mentality ľudí, ba ani od širšieho sociokultúrneho kontextu ich života, takže úzko súvisia s psychologickými či sociologickými problémami – preto je FP interdisciplinárna oblasť, napriek svojmu disciplinárnemu filozofickému názvu –, no filozofia tu má svoje vlastné pole a predmet pôsobenia, ktorý si zatiaľ, žiaľ, dostatočne nevymedzila. Príčinou môže byť aj ďalší fakt, na ktorý Horák kriticky poukazuje – imanentná pluralita filozofie, takže akýkoľvek pokus o unifikáciu či univerzalizáciu FP sa môže javiť ako jeho chaotickosť a nefunkčnosť. Lenže akýkoľvek pokus modelovať FP podľa vzoru vedeckej normativity je takisto kategoriálnym omylom. Je potrebná nová a lepšia filozofická koncepcia FP, na ktorú Horáková práca, prirodzene, neaspiruje.

FP nespočíva v tom, že treba šíriť hotové myšlienky ako návody na život a riešenie problémov. Žiadna filozofia nemá hotové riešenia pre nikoho, a práve preto je to filozofia. Filozofia je hľadanie, avšak v prípade FP ide o situované hľadanie pochopenia, zmyslu a šťastia či dobrého života konkrétneho človeka, nie o univerzálne recepty. Filozofia sama sa nezaobera konkrétnymi problémami konkrétnych jednotlivcov, avšak FP áno. Preto je FP jednou z aplikácií filozofie, jedným z druhov jej praktizovania popri filozofickom výskume, edukácii, meditácii, spirituálnom či somatickom cvičení, filozofickej terapii mysle a ďalších jazykových (textuálnych) a mimojazykových (mimotextuálnych) praktikách, v ktorých je filozofia prítomná. Hovoriť o FP len ako o filozofickej terapii je redukcia. Reduktivizmom je poznačená aj Horáková koncepcia, keď prezentuje FP prevažne ako praktiku, zameranú na „útechu“ či ospravedlnenie – z psychologického hľadiska na *ex post* racionalizáciu –, teda reprodukciu existenciálneho *status quo*, pretože nemenej legitímnym cieľom i výsledkom FP (nie filozofickej terapie) môže byť sebapochopenie, sebakritika, inšpirácia a zmena, teda rekonštrukcia života konkrétneho subjektu. Ani Horáková interpretácia autonómie klienta FP ako podpory jeho zaužívaných stereotypov za každú cenu nezodpovedá tej koncepcii FP, ktorú by on sám rád videl praktizovanú. Napriek tomu je Horák predsa len schopný či ochotný uznať aspoň tri podoby FP ako zmysluplné alebo nádejné: 1. stoicizmus, 2. etické hodnotové poradenstvo, 3. diskurzívna rekonštrukcia životného príbehu.

Horáková skepsa voči FP je multidimenzionálna a vychádza zo skepsy voči filozofii ako takej. Nedokáže brať FP vážne, pretože nedôveruje filozofii samej, ktorá by mala mať potenciál prispievať k zlepšeniu nášho sveta a mravnej kultivácii ľudí. Podľa neho filozofia (a zrejme celá humanitná intelektuálna sféra) je morálne pochybná, keďže nemáme o nej dostatočné empirické „dáta“ na to, že je dostatočným základom pre mravný život a konanie samotných filozofov, intelektuálov či dokonca profesionálnych etikov. Horák v duchu súčasného „dataizmu“ uvádza všelijaké prípady o tom, že „filozofi nežijú svoju filozofiu“ a nekonajú podľa nej ani eticky. Existuje však dostatok opačných príkladov z dejín i súčasnosti filozofie, ktoré svedčia o tom, že jeho generalizácia je minimálne jednostranná, ak nie zaujatá. Zostáva len rečnícka otázka: odkiaľ táto radikálna skepsa mladého absolventa filozofie (ktorý napokon zakotvil v médiách)?

Samozrejme, problémom je aj to, či a ako vôbec môže nejaký človek – a teda aj filozof – pomôcť, poradiť riešiť životné problémy niekomu druhému, keďže nikto nemôže žiť život druhého a každý je primárne zodpovedný sám za seba. Ľudia majú svoje problémy, lebo ľudský život je náročný, ale jeho súčasťou je práve to, že každý si musí svoje problémy a svoj život riešiť sám. Nikto tu nie je zastupiteľný niekým druhým, na ktorého by mohol (či mal) prenášať bremeno svojho života. Nikto nemôže žiť život druhého. To, samozrejme, neznamená, že človek nemôže žiť pre druhého človeka. Na druhej strane už táto myšlienka o individuálnej zodpovednosti môže byť východiskom pre FP, ktoré čelí ťažkej otázke zmyslu a poslania filozofie – načo a komu je vôbec nejaká filozofia dobrá? Tu musia ísť všetky ilúzie a naivity bokom. Problém pomoci človeku človekom si vyžaduje filozofickú reflexiu.

Ľudia nežijú svoje životy v dôsledku nejakej filozofie, ktorú by sa najprv naučili a ktorej život by bol produktom. Filozofia nepredchádza život či spôsob života, ale naopak, život a spôsob života predchádza filozofiu. Spôsob života dokonca nemusí byť vedomou voľbou, skôr je spontánnym procesom pod vplyvom mnohých faktorov. Následne môže filozofia pôsobiť ako korekcia tohto spôsobu života, ale ona sama je jeho výrazom, expresiou, artikuláciou, kódom.

Horákova skepsa voči filozofii ako takej, nielen voči FP, je analógiou Rortyho skepsy voči verejnej a politickej role, keď ju rozširuje na skepsu voči jej súkromnej role. Filozofia naozaj mala vo svojich dejinách neraz veľké oči, že dokáže „zmeniť svet“. Idealizácia filozofie a ilúzie o jej možnostiach sú rovnako deformáciou ako jej arogancia a nadradenosť, preto jej lepšie pristane rortyovská skromnosť a triezvosť, po ktorej, zdá sa, Horák volá. Aj preto treba jeho prácu privítať, hoci ide o publikovanú doktorskú dizertáciu, ktorá – aj keď poplatná dani z mladíckej radikálnosti a v jej dôsledku niektorým skresleniam a zjednodušeniam – popri základnom prehľade o tejto oblasti prináša autorský kritický vklad. Horákov obraz o FP však nemožno bez výhrad akceptovať – je ambivalentný, zúžený, nevyvážený a na hranici démonizácie. Napriek tomu s ním možno súhlasiť v tom, že FP sa nachádza v štádiu, v ktorom si zasluhuje kritiku. Nie však v tom, že si zasluhuje odsúdenie, ba zatratenie ako niečo, čo filozofii robí „medvediu službu“, deformuje ju, ba dokonca zneužíva a robí tak zlé meno už aj tak veľmi zneuznanej oblasti kultúry. Problémy filozofie v súčasnom svete sú naozaj vážne. Ide o to, ako zachovať jej dôstojnosť, ktorá by bola akousi strednou cestou medzi dávno minulou vznešenosťou a aktuálne proklamovanou zbytočnosťou? Je filozofické poradenstvo cestou k tomu alebo nebodaj slepou uličkou? Podľa autora recenzovanej monografie platí skôr to druhé, podľa autora tejto recenzie skôr to prvé s tým, že potrebujeme novú, naozaj filozofickú, nie psychologickú či medicínsku koncepciu tohto druhu filozofickej praxe.

prof. PhDr. Emil Višňovský, PhD.
Katedra filozofie a dejín filozofie
Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta
Gondova 2
814 99 Bratislava
E-mail: emil.visnovsky@uniba.sk